

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: biwanska@ukw.edu.pl

[Książka w życiu arcybiskupa Wincentego Teofila Chościak-Popieła (1825–1912)

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.25.02>

Abstrakt: Arcybiskup warszawski Wincenty Teofil Chościak-Popiel pozostawił liczne ślady zainteresowania książką w korespondencji z lat 1846–1853 oraz w pamiętnikach opublikowanych za okres od 1862 do 1875 r., czyli do momentu objęcia biskupstwa kujawsko-kaliskiego (1876–1883). W aktach notariusza wrocławskiego Juliana Samkowskiego zachował się inwentarz księgozbioru prywatnego biskupa, który obejmował 2198 dzieł w 4170 woluminach i został spisany przed sprzedażą biblioteki w 1880 r. Konstantemu Popielowi. Wieloaspektowy materiał źródłowy posłużył do przeanalizowania osobistego zaangażowania w sprawę książki znaczącej postaci XIX i początków XX w.

Słowa kluczowe: księgozbiory prywatne, duchowieństwo polskie, korespondencja, pamiętniki, katalogi

[Wprowadzenie

Powodem podjęcia badań dotyczących arcybiskupa Wincentego Teofila Chościak-Popieła i jego stosunku do książki, lektury, posiadanego księgozbioru było natrafienie na inwentarz jego biblioteki, który został dołączony do

aktu notarialnego sprzedaży z 1880 roku¹. Cennych informacji na temat wartości książki i jej obecności w codziennym życiu dostarcza również opublikowana korespondencja arcybiskupa, prowadzona w okresie od 1846 do 1853 r., głównie z matką i innymi członkami rodziny (m.in. bratem Pawłem i jego żoną Emilią, bratem Ludwikiem; Popiel, 1913). Uzupełnieniem są jego pamiętniki z lat 1862–1875. Zarówno korespondencja, jak i pamiętniki zostały wydane po jego śmierci – odpowiednio w 1913 i 1915 r. (Popiel, 1915). Był to punkt wyjścia do dalszych poszukiwań opracowań i źródeł, związanych z osobą arcybiskupa i jego stosunku do książki, lektury, innych bibliotek prywatnych czy instytucjonalnych.

Dotychczas w literaturze przedmiotu na temat abp. Popiela i jego książek wypowiedała się Krystyna Bednarska-Ruszajowa w opracowaniu *Biblioteki i książki w pamiętnikach polskich XVIII–XX-wieku*, gdzie wymienia jego osobę w kontekście posiadanej biblioteki oraz wspomnień o innych księgozbiorach: matki, powstańców (2003, s. 21, 78, 95).

Już same akta notarialne dostarczają cennych informacji na temat indywidualnego zaangażowania w posiadany księgozbiór. W nielicznych przypadkach znajdziemy wzmiankę o liczbie książek, a niekiedy będzie dołączony inwentarz. Mógł on znajdować się w spisie ruchomości, powstałym przy okazji sporządzania zapisu testamentowego bądź w akcie sprzedaży. O tym, jak znaczący jest to materiał do badań księgoznawczych, w swoich relacjach z poszukiwań źródłowych donosiły Halina Chamerska (1977), a ostatnio Anna Dymmel (2004, 2006, 2007).

Na podstawie zgromadzonego materiału starano się przybliżyć życie arcybiskupa, a omawiając biogramy zwrócono szczególną uwagę na zagadnienia związane z książką. W kolejnych partiach artykułu omówiono listy i pamiętniki, w których sam autor sygnalizował silne przywiązanie do gromadzonych woluminów. Niestety, zawartość księgozbioru została tylko ogólnie przybliżona, ze względu na znaczną jego objętość oraz planowaną w przyszłości oddzielną publikację. Poza tym, odniesiono się do *opus vitae* ks. Popiela i wykorzystania w nim posiadanych książek. Należy podkreślić, że artykuł jest wprowadzeniem do dalszych badań, dotyczących pasji bibliofilskich tego przedstawiciela duchowieństwa polskiego. W celu porównawczym odniesiono się do pracy Weroniki Pawłowicz *Księgozbiory duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)* (2009), która wymienia również istotne dla środowiska wrocławskiego prace Kazimierza Rulki, dotyczące kaplańskich księgozbiorów tworzonych w okresie zaborów (1994, 1999, 2000).

---

¹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Oddział we Wrocławku, Akta notariusza Juliana Samkowskiego z Wrocławka, 1876–1882, zespól 991, nr 9.

Kalendarium życia²

Późniejszy arcybiskup Wincenty Teofil Chościak-Popiel wywodził się z rodziny, w której ceniono książki i dbano o zgromadzoną bibliotekę. Urodził się w Czaplach Wielkich k. Miechowa jako syn Konstantego Michała Ignacego Chościak-Popieła h. Sulima i Zofii Badeni h. Bończa. Ojciec był kasztelanem sandomierskim, a matka sprawowała bezpośrednią opiekę nad dziećmi, wychowując m.in. siódmego i najmłodszego syna Wincentego w głębokiej wierze katolickiej. Była jego pierwszą nauczycielką katechizmu. Starszy brat Wincentego, Paweł Popiel opisywał atmosferę panującą w domu rodzinnym:

Śczęśliwe młodzieńcze lata moje w Czaplach zasmucał niedostatek, w jakim żyli ciągle rodzice. Przeznaczony ojciec odjeżdżał wciąż do Chocimowa, którego matka nie lubiła; powracał zwykle w złym humorze z powodu niepowodzeń gospodarskich. To usposobienie zwiększało się ze zbliżającym się św. Janem. Niezrównana uczciwość i akuratność mego ojca zmuszała go do nowych pożyczek, które nieograniczone zaufanie ułatwiało; powiększały się długi. Takie było życie w tej rodzinie, podkopanej majątkowo, utrzymującej stosunki i zwyczaje z dawniejszą tylko zamożnością zgodne, a dotyczące wykształceniem i poglądami najwyższych sfer społecznych. Bieda była, ale każdy był wypłacony w czasie, tak, że godność na tem nie cierpiała, a czytania podniosłe, korespondencja obszerna, odwiedziny przyjacielskie i częsta bytność wuja Sebastjana, który zawsze z daleka z zagranicy przyjeżdżał i wiadomości, książki, szttychy przywoził, działały tak, że w domu był nastrój wyższy i oddziaływał na usposobienie umysłowe i moralne synów [...]. Jak słuchanie i czytanie francuskich klasyków rozwijało smak, tak od młodu śpiewy Niemcewicza, poezje Woronicza, Góreckiego obudzały miłość Ojczyzny. Miałem lat 13, gdy po raz pierwszy czytałem Rulhierera, i nie zapomnę nigdy głębokiego uczucia bólu, żalu i wstydu, z jakim dowiadywałem się o upadku kraju. Wkrótce dostałem Ferranda: *Les trois démembrements de la Pologne*. Ciężko pisany, dał mi jednak dokładną wiadomość ostatnich czasów naszej historii (Popiel, 1927, s. 5–6)³.

Przyszły arcybiskup początkowe nauki pobierał w domu, następnie wysłano go na pensję Józefa Kremiera w Krakowie. W 1842 r. rozpoczął kursy prawne w Warszawie. Pierwotnie miał być prawnikiem i odbył nawet praktykę u mecenasa Kosjewicza (Filochowski, 1888, s. 802; Popiel, 1913, s. 3)⁴, a już w 1845 r. zaczął pracować jako aplikant sądowy. Po śmierci ojca w 1847 r.

---

² Biogram sporządzono na podstawie: (Bender & Galka, 1983, s. 580–582; Chelmiecki, 1883; Filochowski, 1888, s. 801–816; Popiel, 1913; Popiel, 1927; Popiel, 1936; Łętowski, 1952, s. 243; Tarnowski, 1913, s. 15; Lewandowski, 2002, s. 366–378; Kujawski, 2005, s. 134–136; Kujawski, 2011, s. 96–98; Nowodworski, 1894, s. 436–437).

³ Wszystkie cytaty, zawarte w pracy, pochodzące z publikacji wydanych w XIX i na początku XX wieku, zostały zachowane w swoim brzmieniu oryginalnym.

⁴ We wstępie do korespondencji zamieszczono inną informację: „Wstąpił rzeczywiście do kancelarii adwokata Bryndzy bardzo znanego i cenionego prawnika i w charakterze dependenta pracował przez rok u niego” (Popiel, 1913, s. 3).

powrócił do Czapli Wielkich, aby pomóc matce. Jeszcze w tym samym roku wyblagał od niej zgodę na wstąpienie do seminarium w Kielcach. Po dwóch latach przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Józefa Joachima Goldmana w Sandomierzu. Następnie wznowił naukę na uniwersytecie w Louvain, gdzie uzyskał stopień bakałarza.

W 1850 r. został uhonorowany przez biskupa Karola Skórkowskiego kanonią w kapitule krakowskiej, lecz nigdy nie doszło do jego instalacji (Łętowski, 1952, s. 243). Swoją wyższą edukację kontynuował w Rzymie, gdzie w 1853 r. uzyskał stopień doktora teologii. Po powrocie do kraju był pracownikiem konsystorza kieleckiego, jak również zajmował stanowisko profesora oraz wicerektora miejscowego seminarium. Jeszcze za czasu swojej pracy w Kielcach został przyjęty w poczet kanoników honorowych kapituły katedralnej w Lublinie w 1856 r.

W 1862 r. arcybiskup warszawski Zygmunt Szczęsny Feliński wybrał Wincentego Popiela na stanowisko rektora stołecznego seminarium. Pełnił on te obowiązki niecały rok, ponieważ już w 1863 r. mianowany został na biskupa plockiego. Jednym z jego znaczących posunięć, wynikających po części z warunków popowstaniowych, jak i ogólnie złej sytuacji materialnej Kościoła pod zaborem rosyjskim, było połączenie dwóch seminariów w Pułtusku i Płocku (1865). Niechęć do podporządkowania się licznym i niekiedy sprzecznym rozporządzeniom władz zaborczych doprowadziła do tego, że biskup Popiel był zmuszony do opuszczenia diecezji. W 1868 r. zesłano go do Nowogrodu Wielkiego. Znalazł się w gronie 13 biskupów „wywiezionych i wygnanych przez rząd rosyjski po 1863 r.” (Tarnowski, 1913, s. 15).

Po siedmiu latach biskupowi zezwolono na powrót na ziemie Królestwa Polskiego, co wiązało się z jego przeniesieniem z diecezji plockiej do Włocławka, stolicy biskupstwa kujawsko-kaliskiego, które następnie opuścił w 1883 r., pozostawiając plany związane z regotycyzacją katedry. Zrealizowano je pod koniec XIX wieku (Lewandowski, 2002, s. 366–378). Po powrocie z zesłania bp Popiel prezentował postawę uległości wobec zaborcy, co Witold Kujawski przypisywał podeszłemu wiekowi kapłana i wspomnieniom z wygnania (2011, s. 99). W 1883 r. bp Popiel powołany został na stanowisko arcybiskupa warszawskiego i sprawował je do czasu swojej śmierci w 1912 r. Spoczął w katedrze warszawskiej.

Jak już zaznaczono, jego majątkiem rodzinnym były Czaple Wielkie koło Miechowa (na kielecczyźnie). Miejsce oznaczone było na mapie znaczących zbiorów bibliotecznych, chociażby w zestawieniu sporządzonym przez Edwarda Chwalewika z lat 20. XX wieku. Wtedy księgozbiór rodzinny należał już do Eustachego Popiela (prawnuka Konstantego Popiela, ur. 1841) i zawierał dzieła historyczne z licznymi polskimi starymi drukami. Wśród cenniejszych

szych nabytków znajdował się egzemplarz korektowy *Pana Tadeusza* z własnoręcznymi poprawkami Bohdana Jańskiego i autora (Chwalewik, 1926, s. 53–54). Czaple Wielkie były w posiadaniu rodziny Popielów od 1749 r., wtedy Maria Piegłowska wniosła je w posagu mężowi Konstantemu Popielowi. Kolejno dziedziczyli je Paweł Chościak-Popiel (1733–1809) – w 1764 r., i Konstanty Michał Popiel h. Sulima (1774–1847). Po nim przejął rodzinny majątek Wacław Popiel (1812–1897), potem Konstanty Popiel h. Sulima (1841–1919). Również jego najstarszy syn Eustachy Popiel (1880–1936) był właścicielem Czapli Wielkich, a ostatnim z rodziny zarządzającym nimi był Jan Popiel (1914–1974). Powyższa informacja jest istotna w kontekście dalszych losów biblioteki rodowej Popielów.

Biogramy a sprawy książki

Zanalizowane dotychczas biogramy arcybiskupa Popiela pozwalają tylko w minimalnym zakresie prześledzić jego zainteresowanie sprawami książki, ponieważ badacze nie zawsze eksponowali jego księgozbiór oraz szczególnie szacunek do słowa pisanego i drukowanego. W artykule pominięto pomniejsze teksty, będące tylko relacją z działalności biskupa, a następnie arcybiskupa, publikowane na łamach takich czasopism, jak „Biblioteka Warszawska”, „Biesiada Literacka”, „Bluszcz”, „Gazeta Poranna”, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, „Kronika Rodzinna”, „Kurier Warszawski”, „Przegląd Katolicki”, „Rola”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Wędrowiec”, „Ziarno” i inne, gdzie ogłaszano głównie informacje na temat poszczególnych jubileuszy kapłaństwa, objęcia biskupstwa, a następnie arcybiskupstwa oraz nekrologi (m.in. Chelmiński, 1883). Zwrócono uwagę na nieliczne teksty, które przyjęły formę rozbudowanego biogramu. Jednym z pierwszych szerszych opracowań był zarys sylwetki arcybiskupa opublikowany w czterdziestolecie jego kapłaństwa na łamach „Przeglądu Katolickiego” w 1888 r. Poza szczegółową informacją na temat dotychczasowej posługi kapłańskiej odnajdujemy tam odniesienia do spraw książki i posiadanej przez niego biblioteki.

Roch Filochowski w artykule zatytułowanym *Życiorys arcybiskupa* zapewne sugerował się zapiskami pamiętnikarskimi arcybiskupa, ponieważ wspominał je już w pierwszych wierszach swojego opisu. Dzięki przytoczonym informacjom wiadomo, że biskup Ludwik Łętowski ofiarował młodemu Popielowi książeczkę Tomasza à Kempis *O naśladowaniu Chrystusa* (Filochowski, 1888, s. 803), co obdarowany wielokrotnie przywoływał zarówno w korespondencji, jak i pamiętnikach. Otrzymał ją w momencie podjęcia decyzji o wstąpieniu do seminarium. Ponadto z biogramu dowiadujemy się, że podczas

opieki nad biskupem Maciejem Majerczakiem w czasie jego ciężkiej choroby, podejmował się czytania choremu „książek duchownych” (Tamże, s. 805).

Pełniąc funkcję biskupa płockiego, Popiel niepochlebnie wypowiadał się o polityce zaborcy prowadzonej wobec kościoła i klasztorów, czego skutkiem było zesłanie go do Nowogrodu. Poza towarzystwem lokaja, zapewniono mu zarówno pomoc kucharza, jak i kapelana.

Lecz Biskup, nawet niesprawujący rządów diecezji, potrzebuje koniecznie pewnego otoczenia. Nie wypada mu, dla samej przyzwoitości, wydalac się na dłuższe spacery bez towarzysza, a tem mniej szukać pożywienia w publicznych garkuchniach, nie mówiąc już o posłudze duchowej przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary. Że zaś JEKsc. przybył tylko z jednym lokajem, był więc zmuszonym powołać do siebie więcej osób. Dla tego poczynił odpowiednie starania i pozwolono przybyć kucharzowi. Co zaś do kapelana, trudniejsza była sprawa i przez długi czas, pełnił te obowiązki zacny pasterz Nowogrodu, ks. Eljasz Barancewicz (Tamże, s. 811).

Był to okres (1868–1875), kiedy po latach intensywnej pracy w diecezji płockiej (budowa nowych kościołów, wizytacje, czuwanie nad nauką alumnów, a także uczniów szkół elementarnych), Popiel mógł poświęcić się pracy naukowej. Do tego momentu opublikował jedynie tezy broniące w czasie publicznej obrony bakalaureatu w Louvain w 1851 r., następnie *Prelekcje wstępna teologii pasterskiej w Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej warszawskiej 2 października 1862 r.* (Żmuda, 1982, s. 414–417) oraz listy pasterskie w czasie pracy w Płocku.

Z biogramu dowiadujemy się, że będąc na zesłaniu, sprowadzał książki na potrzeby pracy *Żywot Zbawiciela świata Pana naszego Jezusa Chrystusa spisany wedle czterech ewangelistów* (I wyd., Kraków 1877).

Czas ten [w Nowogrodzie, przyp. autorki] postanowił Pasterz poświęcić pracy umysłowej i w tym celu sprowadził sobie poważne dzieła ze swego bogatego księgozbioru. Prócz Ojców Kościoła wertował klasyków rzymskich, mianowicie Tacyta; a nade wszystko zagłębiał się w Piśmie św., odkrywając w niem coraz nowe skarby dla ducha. Wreszcie zabrał się do napisania Żywota Pana Jezusa. Wysuwały się z pod pióra szerokie arkusze i układały w foliały, lecz umysł wytrawny nie wszystko znajdował odpowiedniem, co skreśliła ręka. Nastaly więc poprawki, przeróbki, oglądzenie stylu, dopełnienia braków, i nie z jednego arkusza pozostały zaledwie strzępki pierwotnej roboty (Filochowski, 1888, s. 811).

W tym samym miejscu wspomniana jest także recenzja dzieła arcybiskupa Popiela pióra ks. Prokopa oraz bieżąca praca nad kolejnym opracowaniem poświęconym *Dziejom Apostolskim*.

Parokrotnie pojawiającym się motywem jest lektura w aspekcie spędzania wolnego czasu:

[W Nowogrodzie, przyp. autorki] Pasterz potrzebował towarzysza do częstych przechadzek, do czytania i pisania, ku czemu bardzo się nadał ks. [kanonik] Wilewski (Tamże).

Gdy w 1870 r. zachorował na oczy, zatrudnił u siebie czytającego pomocnika:

Wtedy przywołał do siebie chłopca, Piotrusia Pawłowskiego, i ustanowił go swoim lektorem. Z początku czytanie szło tępo, lecz czasem chłopiec się wprawił. Posługa ta wyszła mu na dobre, bo się nauczył wielu rzeczy i w kilka lat wstąpił do gimnazjum, które ukończył chwalebnie (Tamże, s. 813).

Kolejne chronologicznie pojawiające się biografie, zawarte w *Encyklopedii kościelnej* (Nowodworski, 1894, s. 436–437) i *Podręcznej encyklopedii kościelnej* (L. Ł., 1913, s. 328–329), wymieniają jedyną wydaną pracę Popiela pt. *Żywot Pana Jezusa*. Podobna wzmianka występuje również w późniejszych opisach sylwetki arcybiskupa, jak chociażby w pracy Antoniego Szlagowskiego *Ostatnie pięćdziesięciolecie. Mowa wygłoszona w seminarium warszawskim z okazji 50-lecia jubileuszu J.E. ks. Wincentego Teofila Chościak Popiela arcybiskupa warszawskiego* (Warszawa 1899). Dłuższej noty wspomniane dzieło doczekało się w biografii, przygotowanej przez Ignacego Kłopotowskiego *Arcybiskup metropolita warszawski Wincenty Chościak Popiel* (1912, s. 13), gdzie zostało opisane w następujący sposób:

Nadmieśmy jeszcze, że prócz wielu listów pasterskich wydanych w różnych okolicznościach do wiernych, pełnych zawsze zbawiennych przestroż, a podniosłych myśli, nacechowanych nie tylko żarliwą miłością Boga i Kościoła, ale miłością swego narodu, napisał Najdostojniejszy Arcypasterz: *Żywot Pana Jezusa*. Jest to znakomita z tego względu praca, że mogą ją z wielkim pożytkiem duchowym czytać zarówno inteligenci, jak i prostaczkowie. [...] Dzieło to napisane podczas wygnania w Nowogrodzie ukazało się w trzecim wydaniu nakładem drukarni „Polaka Katolika” (Tamże).

Brakuje wzmianek dotyczących lektury bądź samych książek w następujących opracowaniach: nieznanego autora *Dwudziestopięciolecie J.E. arcybiskupa warszawskiego Chościak Popiela* (1908, s. 594–595), wymienionego A. Szlagowskiego *Mowa żałobna wypowiedziana podczas uroczystości pogrzebowych w archikatedrze warszawskiej dnia 12 grudnia 1912 r. nad zwłokami śp. Ks. Wincentego Chościak Popiela arcybiskupa metropolity warszawskiego* (1912).

W późniejszym czasie ukazał się biogram spisany przez bratanka Pawła Popiela (1936, s. 102–125), doceniającego działalność duszpasterską stryja:

Gorliwość pasterska była zwrócona głównie w trzech kierunkach. Podniesienie poziomu umysłowego i moralnego duchowieństwa, piecza o stan religijny poszczególnych parafii i wreszcie troska o chwałę Bożą, przez budowę nowych i utrzymanie dawniejszych kościołów (Tamże, s. 110).

Kwestię zamilowania do książek i lektury pominięto, a istotną wzmianką jest to, że jeszcze w latach 30. XX wieku w archiwaliach rodzinnych był przechowywany obszerny zeszyt pamiętnika biskupa Popiela z czasu pobytu we Włocławku. Jego autor próbuje usprawiedliwić i opisać okoliczności podjęcia niepopularnych decyzji z okresu strajków 1905 r. (Tamże, s. 113).

Z innych biografistów arcybiskupa warto wymienić Karola Wilka, autora biogramu *Wincenty Chościak Popiel arcybiskup warszawski*, zamieszczonego w drugim tomie pracy *Gwiazdy katolickiej Polski* (1938, s. 121–139), Józefa Wieteskę, który wśród arcybiskupów warszawskich wymienia również W. Popiela, (1968, s. 264–267), czy Joachima Bara, autora biogramu opublikowanego w słowniku *Polscy kanoniści (wieku XIX i XX)* (1981, s. 123–124). Dwaj ostatni nie odnoszą się w żaden sposób do pasji kolekcjonerskich Wincentego Popiela.

Żadnych informacji na temat jego zamilowań bibliofilskich nie zawiera również hasło poświęcone arcybiskupowi Popielowi opublikowane przez Ryszarda Żmudę w ważnym wydawnictwie *Słownik Polskich Teologów Katolickich* (1982, s. 414–417). Z kolei w opracowaniu przygotowanym do *Polskiego słownika biograficznego* (Bender & Galka, 1983, s. 580–582) odnajdujemy informację, że Popiel patronował działaniom ks. Zygmunta Chelmickiego, m.in. w wydawaniu serii „Biblioteka Dziel Chrześcijańskich” (*Katalog...*, 1910; Mroziński, 1981, s. 51, 54, 56) oraz *Podręcznej encyklopedii kościelnej* (Wysocki, 1985, szp. 113; Chelmicki & Uramowska, 2012, s. 142–151), a ks. Ignacemu Kłopotowskiemu umożliwił przeniesienie oficyny wydawniczej (wraz z czasopismem „Polak-Katolik”) z Lublina do Warszawy (Lechicki, 1986, s. 95–96).

Witold Kujawski w biogramie arcybiskupa zamieszczonym w *Włocławskim słowniku biograficznym* (2005, s. 134–136) nie wspomina o posiadanym przez niego księgozbiorze, ani o darach książkowych skierowanych do włocławskiej biblioteki seminarnej. Brak takich wzmianek także w krótkim opisie działalności arcybiskupa na rzecz diecezji kujawsko-kaliskiej (Kujawski, 2011, s. 96–99). W ostatnim znanym biogramie, zamieszczonym w *Encyklopedii katolickiej* (Skrzyniecz, 2011, szp. 1417), przypomniano, że arcybiskup Popiel sprzyjał i patronował działalności wydawniczej i leksykograficznej Z. Chelmickiego.

Należy podkreślić, że osoba W. Popiela nie była jeszcze zaprezentowana na łamach *Słownika pracowników książki polskiej*, a dotychczasowe biogramy czy inne formy opisu sylwetki arcybiskupa warszawskiego nie przynoszą wy-

czerpującej odpowiedzi na temat jego pasji bibliofilskich, jak również innych form zaangażowania w sprawy książki. Nowych wiadomości dostarcza analiza opublikowanej korespondencji, pamiętników, jak również sam inwentarz jego księgozbioru sporządzony w 1880 r.

Obraz lektury w korespondencji młodego księdza Wincentego Popiela

W przedmowie do wydania *Listów z młodości ks. Wincentego Popiela 1847–1875* (Kraków: nakładem rodziny, 1913) wydawca precyzuje, że były one przygotowane i opracowane przede wszystkim dla alumnów seminarium duchownego (Popiel, 1913, s. [3]). Ten wybór listów, przeważnie skierowanych do matki, ale również brata Pawła Popiela, starszego o 18 lat (Zob. Popiel, 1927), jego żony Emilii z Soltyków Popiel, a także ich dzieci np. Marysi (Marii Chościak-Popiel z Kurozwęk h. Sulima, ur. ca 1840), brata Ludwika Popiela (1812–1856), pokazuje obraz młodego człowieka (21–28 lat) w momencie wstąpienia do seminarium, a następnie pierwszych lat posługi kapłańskiej.

Będąc w seminarium w Kielcach, prosił matkę w liście z 28 maja 1847 r.: „Niech nam też Mama przyśle tu *Żywota Świętych*, każe oprawić, a w dodatku czytać je będziemy” (Popiel, 1913, s. 13). W późniejszych latach, będąc na studiach zagranicznych, wielokrotnie prosił swoją rodzicielkę o nadesłanie interesujących pozycji:

Proszę też Mameczki, aby mi przez niego [młodego kapłana, przyp. autorki] *Nowy Testament* po polsku, bo bez tego bardzo mi tęskno, a nie wątpię, że się tej przesyłki podejmie, bo będzie mógł sam korzystać. [...] Wiedząc, że ma kto z kraju przyjechać, radbym, aby mógł jaki tobolek przywieźć jak ten nieoceniony sąsiad ze Słomnik do Kielc woził, ale niech książek polskich przywiezie. Między innymi wyszło było Kremiera dzieło filozofii dla szkół. Radbym to mieć, bo to książka, z której się młodzi mają uczyć [...] (Tamże, s. 97–98).

Bardzo częstą lekturą młodego Popiela jest, z przyczyn oczywistych, brewiarz, wielokrotnie przez niego przywoływany. „Lubo teraz co już mam brewiarz pod głową, to wszędzie się trochę ziemi na posłanie znajdzie” (Tamże, s. 17). Młody alumn pisał te słowa po przyjeździe do domu, goszczącym licznych przybyłych w dniu św. Wincentego. Czytanie brewiarza w czasie pobytu w seminarium kieleckim było uzupełniane przez naukę języka francuskiego oraz inne czytania: „Historię Lutra już kończę i całe mnie to mocno bawi. Ten grubiański charakter czysto-niemiecki jest przedni” (Tamże, s. 23). Z kolei w liście do brata Pawła z 26 sierpnia 1848 r. serdecznie dziękuje za zakup nowego brewiarza (Tamże, s. 32).

Również wspomnienie pośmiertne ojca (zm. 1847) jest związane z czasem jego lektury:

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Jak to łatwo musi się zmarłych zapomnieć, kiedy się za nich nie modli, bo ja po każdej modlitwie za papę to go przytomniejszym sobie widzę – Zaraz mi staje w oczach w łóżku z książką w ręku, na której za nas wszystkich z taką skrupulatnością się modlił (Tamże, s. 26).

Poprzez lekturę korespondencji w bardzo małym zakresie dowiadujemy się o sposobach powiększania księgozbioru. W liście do Pawła Popiela z 28 stycznia 1848 r., będąc prawdopodobnie w Kurozwękach, majątku rodzonym matki i miejscu zamieszkania brata Pawła z rodziną, pisze:

Przeglądałem tu katalog po Proboszczu książek, które mają iść na licytację, sądząc iżby tam można co kupić, ale widać, że tak już ktoś obszedł się bez licytacji, bo jak wybornie jest dobrana dla proboszcza wiejskiego biblioteka, tak z drugiej strony widać niezmiernie luki, ani jednego Patra nie ma (Tamże, s. 28).

Popiel dostarczał matce broszurki, teksty do rozprawienia: „Posyłam [z Kielc, przyp. autorki] też Mamie bulle tłómaczoną 20 sztuk, którą się sprzedaje na korzyść św. Katarzyny” (Tamże, s. 33). W pierwszych latach kapłaństwa Popiel wspominał o podarunkach książkowych, m.in. Ewusi dał dzieła św. Hieronima (Tamże, s. 57). Również 11-letniej Marianie Popielównie (córcie Pawła) polecał w liście z listopada 1850 r.:

Gdyby Ci się podobało wziąć św. Franciszka dzieła do Kurozwęk (rozumie się jeśliby matka Twoja zezwoliła) bardzo rad temu będę, bo ztąd nie wiele chwały temu wielkiemu Świętemu przybywa, że jego dzieła są w szafie zamknięte, co zaś do *Combat Spirituel* to jest malutka książeczka w skórę oprawna i znajduje się między książkami do nabożeństwa. Nie jest to dzieło św. Franciszka, ale którego sam ciągle używał. Wszystkie jego listy i kazania są zawsze pełne tej samej słodyczy i łagodności, którą cały był przejęty i zdaje mi się, że je wszystkie z równym pożytkiem odczytasz (Tamże, s. 165).

Dalej w liście z Krakowa do matki z 29 września 1849 r. pisze: „Siedzę u siebie dosyć i czytam, ale w Krakowie lubo jest dość książek, to jednak o takie jakich się żąda, trudno. Zasypują liczbą książek małych i ćwiarteczek, a to jest bardzo morderujące” (Tamże, s. 58). Kolejne wspomnienia lektury dostarcza korespondencja z Louvain (Belgia), gdzie ks. Popiel kontynuował studia teologiczne: „Niemniej tu miła łatwość mienia książek dobrych, ale ta łatwość dużo kosztuje, bo ledwie się zechce, zaraz się kupuje, a u nas jest często dłuższy czas do namysłu” (Tamże, s. 82). Poza Krakowem i belgijskim Louvain potrzebne tomy nabywał także w każdym dogodnym miejscu, m.in. we Wrocławiu zakupił kilka niemieckich książek, o czym poinformował swoją matkę w liście z 3 grudnia 1851 r. (Tamże, s. 167).

Jeszcze w Louvain autor korespondencji podkreśla:

Zresztą nigdzie prócz na uniwersytet nie wychodzę, tam pędzę cały ranek, a po obiedzie u siebie – z jednej do drugiej książki się przenoszę. Wieczór z godzinę schodzi na rozmowie dość interesującej, tylko, że zawsze trzeba od tych samych

Książka w życiu arcybiskupa...

źródeł zaczynać, jak się człowiek opisze, kto? co? jak? Dopiero się zaczyna. Najmilsza mi zwykle godzina wieczorna od 9–10, tę już dla siebie na rekreację zostawiam: wtedy różaniec, listy i jakieś dobre czytanie (Tamże, s. 78).

Z kolei bratu Pawłowi na początku 1850 r. donosi: „Czytam na gwałt klasyków francuskich, w których nie dosyć gustowałem”; „Czytam Bossueta, Pascala i przyznam się, że z nich kontent. Taki człowiek pełny i uspokojony, kiedy godzinę takimi genialnymi myślami się napoi” (Tamże, s. 89). Przyszły arcybiskup warszawski często sięgał również po gazety, m.in. po dziennik „Czas”⁵, redagowany przez Stanisława Koźmiana i Pawła Popiela.

Korespondencja dostarcza szczytkowych informacji na temat kontaktu z książką i wyborów lekturowych alumna i młodego kapłana Wincentego Popiela. Można jedynie wnioskować, że teksty teologiczne, filozoficzne czytał w różnych językach, nie tylko polskim, lecz również w języku francuskim i niemieckim. Wielokrotnie cytuje fragmenty Pisma Świętego i swoje wypowiedzi uzupełnia łacińskimi sentencjami. Świadczy to o zamiłowaniu zarówno do lektury, jak i samej nauki.

Książka, biblioteka, księgarnie, konteksty lektury w pamiętnikach

Użyteczność pamiętników w badaniach bibliologicznych przedstawiono w opracowaniu *Biblioteki i książki w pamiętnikach polskich XVIII–XX-wieku* (Bednarska-Ruszajowa, 2003). Pamiętniki arcybiskupa były niekiedy próbą wytłumaczenia działań wobec zwierzchników i zaborcy. Nie były one pisane z dnia na dzień, a każde słowo było przez autora przeanalizowane. Wielokrotnie pojawiają się wspomnienia z wcześniejszego okresu, jak na przykład:

W r. 1849 i 50-tym spędziłem u X. Skórkowskiego po kilka dni w wielkim budynku; kościół, jak na tę parafię dość ludną zbyt mały, ale zawsze pełny, a w święta cały cmentarz był zajęty, z książkami w rękę wszyscy, a kiedy śpiewali pieśni, to się zdawało, że sklepienie tego nie zniesie, a modlili się tak, jak tylko polski lud umie się modlić (Popiel, 1915, t. 1, s. 85).

Pamiętniki rozpoczynają się wspomnieniem księgarni w Kielcach, gdzie oferowano bieżącą informację w postaci aktualnych czasopism oraz książek:

Mало chwil w życiu miałem tak radosnych, jak tę, w której się dowiedziałem, że X. Szczęsny Zygmunt Feliński zamianowanym został Arcybiskupem Warszawskim (...). Było to w Kielcach w połowie stycznia 1862 r. Wracając z przechadzki, wstąpiłem do księgarni i tam pokazano mi *Dziennik Powszechny*, który tę wiadomość urzędowo ogłosił (...). Księgarz tylko powiedział mi, że niedawno otrzymał z Warszawy powiastki napisane przez X. Felińskiego z portretem autora. Kupiwszy

---

⁵ Było to krakowskie pismo konserwatywne, wydawane przez tzw. „Stańczyków”, a jego pierwszy numer ukazał się 3 listopada 1848 roku.

Bernardeta Iwańska-Cieślik

jeden egzemplarz, pośpieszyłem do ówczesnego administratora dyecezyi X. Majerczaka, by się z nim podzielić tą wiadomością (Tamże, t. 1, s. 3).

Na kieleckim rynku księgarskim w omawianym okresie działały dwie placówki. Pierwszą księgarnię otworzono w 1846 r. i była ona prowadzona wraz z wypożyczalnią przez Leona Możdżeńskiego. Oferowała książki polskie i zagraniczne, podręczniki, prace antykwaryczne. Na składzie księgarz posiadał druki sprowadzone od Gebethnera i Wolffa, Orgelbranda, Glügsberga, Bre-slauera i innych. Od roku 1862 lokalnym odbiorcom prezentował swoją ofertę księgarz żydowskiego pochodzenia Michał Goldhaar. Cieszyła się ona dużym zainteresowaniem wśród młodzieży gimnazjalnej (Januszek, 1968, s. 237–298).

W momencie objęcia stanowiska wicerektora seminarium warszawskiego arcybiskup często komentuje w pamiętnikach nieodpowiednią lekturę alumnów. Winą za to obarcza dotychczasową organizację seminarium bądź wpływ otoczenia: „Chłopcy nie mieli żadnych wspólnych zabaw; rozrywką starszych było czytanie złych książek i gra w karty” i dalej „Nie pisali żadnych wypracowań lub nader blahe, nie czytali żadnych książek” (Popiel, 1915, t. 1, s. 22, 24).

Reagował także na coraz częściej ukazujące się druki agitacyjne:

Od półtora roku [1862] zaczęły się ukazywać w Warszawie jakieś pisemka z tajemnej drukarni pochodzące. Była to wielka nowość w kraju tak nieubłaganej cenzury, dla tego też je rozrywano sobie i z wielkim zajęciem czytano. Wogóle były to wielkie miernoty, zdradzające redakcją studentów lub starych panien. Pierwsza, jaką tego rodzaju czytałem, miała tytuł *Nowej Ewangelii*, a opisywała pogrzeb półkownikowej Sowińskiej. Zewnętrznie ta broszura wyglądała na makulaturę, treść była jeszcze uboższa, raczej była bez treści. Odtąd sypały się pisma drukowane i litografowane; były to odezwy, ostrzeżenia, czasem kazania jakiegoś Ojca Sykstusa (Tamże, t. 1, s. 32).

Wchodząc do seminarium, klasztoru czy prywatnych mieszkań, zawsze zwracał uwagę na przechowywane tam książki. Z księgozbiorów instytucjonalnych opisał księgozbiór seminaryjny przechowywany w Płocku:

Gmach ciasny, a dachy w okropnym stanie, piękną miał tylko bibliotekę i dobrze utrzymaną, w której były wydania znakomitych teologów, po większej części z przekazu biskupów. Wiele książek widziałem z podpisem Załuskiego. Kiedy rząd zajął gmach seminaryjski w roku 1870, kazał wynieść bibliotekę. Nie było jej gdzie podziąć, bo w Płocku pomieścić się nie mogła, więc przeniesiono ją na poddasze kościoła benedyktyńskiego w Pułtusku, a w roku 1875 razem z tą świątynią spaliła się (Tamże, t. 1, s. 192–193).

O znajdującej się tam bibliotece benedyktynów pisał w następujący sposób:

Przeszedłem i przez bibliotekę mieszczącą się w różnych kątach, a szczególnie na poddaszu. Jeśli jej nie rozkradziono po wywiezieniu benedyktynów, to wiele dzieł szacownych zginęło w pożarze 1875 roku, a jeszcze tam dołączono bibliotekę seminaryjską, jakby na to tylko, aby z dymem poszła (Tamże, t. 1, s. 199).

Popiel był biskupem plockim w latach 1863–1868. Następnie został umieszczony w Nowogrodzie, gdzie odwiedzając miejscową cerkiew, poza ściennymi malowidłami, rzeźbami, aparatami liturgicznymi, podziwiał również bogato oprawne ewangeliarze, m.in. egzemplarz wydrukowany w Wilnie w 1574 r. (Tamże, t. 1, s. 107). W 1875 r. przebywał z ks. Koryckim w Petersburgu, a tam swoje kroki skierował do biblioteki publicznej, o czym pisze:

[...] a już prócz osobistej przyjemności, chciałem też hold oddać uczonej pracy braci Żaluskich. [...] X. Korycki poszedł do zarządu prosić o jakiego przewodnika. [...] Oświadczyłem mu, iż mogąc zaledwie parę godzin zabawić w bibliotece, pragnąłbym widzieć przedmioty rzadsze, manuskrypta i druki, mianowicie pochodzące ze zbiorów Żaluskiego (Tamże, t. 2, s. 241).

Tam też rozmawiano na temat jezuitę Alojzego Pichlera, oskarżanego o bibliomanię i kradzież cennych woluminów (Tamże, t. 2, s. 242–244; *Korespondencye*, 1871, s. 118–120).

Przykłady można mnożyć. W pamiętnikach wzmiankował i krótko charakteryzował wybrane biblioteki prywatne. W sposób szczególny opisał zamiłowania czytelnicze swojej matki, która często wybierała jako lekturę francuskie modlitewniki (Popiel, 1915, t. 2, s. 42–43). Widoczna była również dobra orientacja w twórczości piśmienniczej bliskich znajomych czy zachwyt nad reprintem rękopisu (Tamże, t. 1, s. 78)⁶ oraz gromadzenie egzemplarzy z prywatnymi notatkami autora (Tamże, t. 1, s. 68).

Dał się poznać jako znawca twórczości biskupa Ludwika Łętowskiego, którego biogram uzupełnił o nieznane jego autorowi publikacje biskupa, np. *Książka do nabożeństwa* (Kraków 1829) czy tłumaczenie pozycji *O naśladowaniu Chrystusa*. Niestety, ostatnia z wymienionych publikacji została skrytykowana przez ówczesnego zwierzchnika kanonika Łętowskiego, biskupa Karola Skórkowskiego. Tłumacz spalił cały nakład, poza jednym egzemplarzem, jak podkreśla Popiel, „będącym w jego posiadaniu” (Popiel, 1915, t. 1, s. 73). Wymieniał również ważne dla niego książki. Wracal do *O naśladowaniu Chrystusa*, podarowanej mu w 1844 r. (Tamże, t. 1, s. 69; tamże, t. 2, s. 40, 121). W swoim pamiętniku wspomniat spotkanie z osiemdziesięcioletnim Gabrielem Żebrowskim, który w czasie pielgrzymki odwiedził go i pokazał niesioną ze sobą książkę *Ottarzyk Złoty* (Wilno 1824). Po jego śmierci żona, zgodnie z wolą męża, miała przekazać trzy jego książeczki proboszczowi w Nowogrodzie w ofierze, co też uczyniła. Kapłan następnie przekazał je Popielowi (Tamże, t. 2, s. 136, 137).

---

⁶ Zapewne było to wydanie ważnego rękopisu dla badaczy Biblii: *Bibliorum Codex Sinaiticus Petropolitanus*, Petersburg 1862.

Czasopisma przez niego wymienione to: „Dziennik Powszechny”, „Głos Kapłana Polskiego”, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, „Przegląd Katolicki”, „Tygodnik Katolicki” (Tamże, t. 1, s. 88–90, 100, 141, 148). Przy okazji komentował sprawy cenzury i zakres tematyczny, jaki powinien pojawiać się na łamach tego typu pism. Poza tym omawiał zawartość „Dziennika Warszawskiego”, „Dzwonu”, „Przyjaciela Ludu”, „Strażnicy” (Tamże, t. 1, s. 113, 116–117). Zaznaczył także, że nie warto czytywać gazet rosyjskich, twierdził, że na zesłaniu: „trzeba przedewszystkiem rany swoje goić, a dzienniki tutejsze lekarstwa tego im nie dostarczą, owszem rozgorączkują, osamotnią serce, iż w otaczających przestaną widzieć bliźnich” (Tamże, t. 2, s. 33).

Drugi tom pamiętników jest głównie wspomnieniem okresu spędzonego na zesłaniu, gdzie dzień był zorganizowany w następujący sposób:

Zaraz od pierwszych miesięcy pobytu w Nowogrodzie czas mój rozłożyłem wedle godzin. Po mszy rannej i śniadaniu brałem się do pracy, którą rozpoczynałem czytaniem paru rozdziałów Tacyty. Potem pisałem lub czytałem, szczególniej historyje Nowogrodu przez różnych autorów rosyjskich; o pierwszej z południa obiad, na który przychodził X. dziekan Charłapowicz, zesłany uniat z dyccezyi chełmskiej [...]. Po obiedzie czytałem gazety, a o zmroku wychodziłem z kucharzem na spacer [...]. Powróciwszy do domu, w kaplicy odmawiałem pacierze, różaniec i czynilem rachunek sumienia; o ósmej herbata. Znalazłem też sobie i lektora, który na dwie godziny wieczorem przychodził i czytywał mi powieści rosyjskie: Puszkina, Gogola, Odojewskiego i Gonczarowa [...]. Tak zeszło do godziny 9, a potem jeszcze pracowałem sam u siebie do 11 w nocy (Tamże, t. 2, s. 98–99).

Był to okres, kiedy biskup Popiel pracował nad książką poświęconą życiu Jezusa Chrystusa.

Szczególnie nieprzyjemnym i wielokrotnie podkreślanym był czas choroby oczu, co uniemożliwiało mu czytanie (Tamże, t. 2, s. 116, 178, 182, 191, 204). Wtedy z wielką radością przytaczał wszelkie momenty głośnej lektury. Wspomina np., że ksiądz Zajc czytywał mu książki w języku niemieckim i rosyjskim, a w czasie wizyty brata Pawła z córką Jadwigą, w marcu 1871 r., urządzali wieczory czytelnicze (Tamże, t. 2, w. 164, 167). Dokuczliwość choroby komentował:

Nie mogłem bowiem czytać dla słabości oczu i latających jakoby muszek, które z nastaniem pory śnieżnej bardzo się zwiększyły. Przestałem odmawiać nawet brewiarz, prócz tych części, które z pamięci umiałem, X. Zajc podawnemu czytywał od godziny 12 do 1 i wieczór po herbacie. Poświęcałem przeto więcej czasu nuczaniu chłopców, którzy mi za to godzinę czytali; później przestałem pisać (Tamże, t. 2, 182).

Był to rok 1872. Trzy lata później wrócił z zesłania i w 1875 r. mianowano go na biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej.

Księgozbiór prywatny w świetle inwentarza z 1880 roku

Dzięki inwentarzowi zachowanemu w zbiorach wrocławskiego oddziału Państwowego Archiwum w Toruniu można przybliżyć zawartość treściową księgozbioru, a tym samym zainteresowania czytelnicze przyszłego arcybiskupa warszawskiego. Istotne wydaje się także przytoczenie okoliczności powstania tego spisu. Omawiany wrocławski akt notarialny sporządzono 28 lutego 1880 r. w biurze notariusza Juliana Samkowskiego (Wrocław, ul. Nowa, dom nr 230) w obecności świadków. Ówczesny biskup kujawsko-kaliski – Wincenty Teofil Chościak-Popiel – w niniejszym dokumencie swoją bibliotekę, składającą się z 2198 dzieł w 4170 tomach, sprzedał bratankowi Konstantemu Popielowi (1841–1919, synowi Wacława Popiela, żyjącego w latach 1812–1897) za umówioną kwotę 1500 rubli srebrem, wypłaconą w czasie sporządzania tego aktu⁷. Jednocześnie sprzedawca Wincenty Popiel zachował prawo dożywotniego korzystania ze sprzedanej biblioteki. Po jego śmierci Konstanty Popiel miał prawo ją zabrać i umieścić dowolnym miejscu według własnego mniemania⁸. Dodatkowo notariusza zobowiązano do przetłumaczenia aktu ustnie na język polski, ponieważ zarówno Wincenty Popiel, jak i Konstanty, zadeklarowali brak znajomości języka rosyjskiego. Należy uwytklić, że nie był to pośmiertnie spisany inwentarz nieruchomości czy inny dokument spadkowy, a akt sprzedaży. Bp Popiel doskonale rozumiał język rosyjski, ponieważ czytywał książki i prasę w tym języku.

A. Dymmel w swojej publikacji zawarła następujące tezy:

Z pewnością istniał pewien związek pomiędzy profesją a profilem tematycznym księgozbiorów (...). Przechowywanie książek mogło być efektem przemysłanych działań, praktycznych potrzeb, jak i z drugiej strony wynikiem przypadku, dziedziczenia itp. Takich faktów jednoznacznie nie można stwierdzić w oparciu o omawiane źródła [akta notarialne, przyp. autorki] (2007, s. 54).

W świetle przytoczonych opracowań, korespondencji i pamiętników Popiela można wnioskować, że był to księgozbiór gromadzony samodzielnie i bezpośrednio związany z obraną ścieżką zawodową.

Sam inwentarz (Bieńkowska, 1989) księgozbioru biskupa kujawsko-kaliskiego został sporządzony na 94 stronach, na każdej mieściły się po 24 opisy, sporządzone czytelnym pismem. Zostało odnotowanych 2188 pozycji (w trakcie przygotowania wykazu popełniono pomyłkę o 10 poz.) w 4170 tomach. Identyfikacja poszczególnych utworów była utrudniona, ponieważ opis bibliograficzny ograniczał się do podania nazwiska (bez imienia) oraz tytułu dzieła. Pominięto miejsce i datę wydania, jedynie w przypadku

⁷ Uposażenie roczne biskupa na zesłaniu wynosiło 3000 rubli (Popiel, 1915, t. 2, s. 39).

⁸ Zob. przyp. 1.

starszych dzieł z XVI–XVIII wieku odnotowano datę druku, jeśli uznano to za istotne, podawano również datę przy wydaniach XIX-wiecznych (np. poz. 6. *Biblia polska z 1821*, poz. 7. *Biblia polska z 1840*, poz. 8. *Biblia polska z 1860*). Podawano również miejsce druku poszczególnych egzemplarzy Biblii (np. poz. 15. *Biblia wydana w Amsterdamie 1660 r.*, poz. 16. *Biblia wydana w Wrocławiu 1768 r.*). W inwentarzu zapisywano pod jednym opisem zbiór publikacji o podobnym charakterze, np. poz. 295. *Różne broszurki 107* (tomów), poz. 296. *Różne kazania 67* (tomów), poz. 343. *Różne katechizmy 33* (tomy).

Analiza chronologii wydawniczej przy pomocy metody bibliograficznej⁹ pozwala na stwierdzenie, czy dana publikacja jest wydaniem XVIII-wiecznym, czy wznowioną edycją z początku XIX wieku. Jest to możliwe, jeżeli dysponujemy materiałem porównawczym w postaci zachowanego chociażby fragmentu księgozbioru. Niestety, na tym etapie badań nie udało się zlokalizować miejsca przechowywania książek po arcybiskupie. Tylko cztery druki zachowały się w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku (sygn. XVIII.pol.O.1450, XVIII.pol.Q.310, XVI.obce.Q.56 – dublety, II 32700). Bazując jedynie na inwentarzu, w którym przy wybranych dziełach odnotowano rok wydania, można stwierdzić, że w księgozborze ówczesnego biskupa kujawsko-kaliskiego znajdowały się przynajmniej 42 stare druki (wśród nich 25 z XVI, 7 z XVII oraz 10 z XVIII wieku). W rzeczywistości mogło ich być o wiele więcej. Takie wnioski wysunięto na podstawie wstępnej analizy wybranych tytułów. Za przykład mogą posłużyć chociażby: poz. 435. *Index librorum prohibitorum*, poz. 503. *Dzieła Drexeliusza*, poz. 815. *Opera Drexelii*, poz. 1040. *Stare druki krakowskie sztuk 6*.

Dominowały publikacje w języku polskim (1293). Oprócz nich księgozbiór zawierał pozycje w językach: łacińskim (522), francuskim (144), niemieckim (89), czeskim (10), włoskim (9), słowackim (3) angielskim (2) i jedną w chorwackim. Ze względu na ogólny opis bądź podanie tylko nazwiska autora nie udało się przydzielić do żadnej z powyższych grup 115 pozycji. Późniejszy arcybiskup gromadził podręczniki do nauki różnych języków europejskich, w tym czeskiego. Pozycje francuskie i niemieckie zostały zamieszczone na końcu inwentarza. W języku króla Henryka VIII Popiel posiadał *The history of America* Williama Robertsona (1721–1793) oraz *Paradise lost* Johna Milтона (1608–1674).

---

⁹ W artykule przyjęto definicję metody bibliograficznej za Krystyną Bednarską-Ruszajową, która wymienia jako jeden z jej wariantów: „dekomponowanie już istniejących spisów o charakterze bibliograficznym na poszczególne składające się nań jednostki i ich interpretacja, co można nazwać analizą spisu dokumentów” (Bednarska-Ruszajowa, 1990, s. 39 i nast.).

Inwentarz zbiorów biskupa Popiela jest równocześnie katalogiem topograficznym i został spisany według umieszczenia książek w sześciu szafach. Pierwsza (poz. 1–489, vol. 1–1039) zawierała: Biblie, bibliastykę, zbiory kazań, które zaczęto spisywać od dzieł ks. Piotra Skargi, katechizm i prace z teologii dogmatycznej, liturgiki oraz z historii prawa kościelnego. Druga (poz. 490–878, vol. 1040–1612) to prace z zakresu: teologii moralnej, ascetyki, reguły poszczególnych zakonów, duchowości, chrystologii, hagiografii, liturgiki. Trzecią (poz. 879–1087, vol. 1613–2061) zapoczątkowała *Encyklopedia Orgelbranda* (28 t.), mieściły się w niej również dzieła z zakresu logiki i filozofii, pedagogiki, literatury pięknej, w tym poezja, przeważnie polskich autorów, a także najważniejsze zestawienia bibliograficzne XIX wieku, m.in. *Bibliografia polska* Karola Estreichera, Jana Daniela Janockiego, Feliksa Bentkowskiego, Jerzego Samuela Bandtkie, Joachima Lelewela *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, Adama Jochera, oraz czasopisma naukowe z recenzjami i zestawieniami bibliograficznymi: „Biblioteka Warszawska”, „Miscellanea Cracoviensia”, „Pamiętnik Warszawski”, „Przegląd Warszawski”. Zawartość tej szafy uzupełniały słowniki, m.in. Samuela Bogumiła Lindego. W czwartej (poz. 1088–1636, vol. 2062–2960) ułożono prace z dziedziny teologii dogmatycznej, moralnej, bibliastyki, duży wybór pozycji z teologii pastoralnej, co koresponduje z prowadzonymi wykładami w Akademii Duchownej w Warszawie, gdzie jako profesor „oznaczal się jasnością i praktycznością wykładu” (Pleszczyński, 1907, s. 80). Przechowywano w niej również prace, dotyczące prawa kanonicznego, historii kościoła, żywoty świętych i błogosławionych, liturgiki, opisy miejsc świętych, ponownie dzieła filozoficzne, „Pamiętnik Religijno-Moralny” (30 t.) czy 13 tomów *Encyklopedii kościelnej*. W piątej szafie (poz. 1637–1997, vol. 2961–3568) Popiel umieścił dzieła, dotyczące historii ziem polskich i historii prawa, jak również świadczące o żywotności nauki polskiej z zakresu chemii, fizyki, ekonomii, matematyki. Ostatnia, szósta szafa (poz. 1998–2198 [2188], vol. 3569–4170), zawierała prace z różnych dziedzin, ułożonych według języka wydania. Na początku znalazły się książki w języku niemieckim, potem francuskim i pojedyncze prace w jęz. włoskim, łacińskim i angielskim. Na podstawie dotychczasowych ustaleń stwierdzono, że biblioteka ks. Popiela składała się z dzieł z zakresu bibliastyki (57), kaznodziejstwa polskiego i obcego (261), teologii (636, w tym moralnej – 45, duchowości – 244, dogmatycznej i spekulatywnej – 129 oraz pastoralnej – 45), liturgiki (90), prawa (180), historii kościelnej i świeckiej (576), filozofii, psychologii, pedagogiki, etyki i medycyny (118), gramatyk, podręczników, słowników (95), literatury pięknej, w tym poezji i prac literaturoznawczych (109). 66 pozycji inwentarzowych nie zostało przydzielonych do żadnego działu tematycznego ze względu na zbyt ogólny zapis.

Ten zarys tematyki przechowywanych zbiorów tylko nieznacznie pokrywa się z podziałem tematycznym, stosowanym we wrocławskich bibliotekach kościelnych, do których biskup zapewne zaglądał. W zbiorach księżnicy seminaryjnej przechowywany jest jej katalog z 1825 r., spisany w 21 działach: *Scriptura Sacra, Interpretes Scripturae Sacrae, Libri Patrum, Jus Canonicum, Jus Civile, Theologi Morales, Theologi Dogmatici, Controversista, Concionatores Latini, Kaznodziejcy polscy, Spirituales Libri, Historici Sacri, Historici Profani, Concilia et Synodi, Vitae Sanctorum, Libri Liturgici, Libri Philosophorum, Libri Gramatici, Libri Oratorum, Libri Poetarum, Libri Medici, Libri Gallici, Libri Italici, Libri Germanici* (Iwańska-Cieślik, 2014, s. 156). W podobnym układzie spisano bibliotekę kapituły katedralnej w 1840 r.: *Libri Sacri, Contionatores, Libri Spirituale, Libri Liturgici, Theologi Speculativi, Theologi Morales, Libri Canonici, Libri Iuridici, Concilia, Libri Controversistici, Historici, Codices Regni Poloniae, Philosophi et Medici, Scholastici, Libri variorum Linguarum* (Iwańska-Cieślik, 2013, s. 143). Widoczne są swoiste klamry otwierające i zamykające księgozbiór: rozpoczynał się on od Biblii, a kończył na pracach w obcych językach nowożytnych. Kolejnym podobieństwem było zgromadzenie publikacji o treści teologicznej w pierwszej połowie spisu. Dopiero po nich następowała filozofia, literatura piękna, słowniki. Profil gromadzenia książek jest w pewnym stopniu podobny do przyjętego przez księży Zenona i Stanisława Chodyńskich, z którymi wielokrotnie spotykał się w czasie kierowania diecezją kujawsko-kaliską (Rulka, 2000, s. 420–425). Pomimo rozwijania kolekcji w zakresie historii i prawa kanonicznego, szczególny nacisk (zwłaszcza Stanisław) kładł na zbieranie prac związanych z diecezją, regionem i Wrocławiem. Kolekcjonowali pozycje dotyczące historii Polski i jej piśmiennictwa. Weronika Pawłowicz, omawiając księgozbiory duchowieństwa śląskiego, zwróciła uwagę, iż książki będące w posiadaniu kapłanów charakteryzowały się wielojęzycznością, co świadczyło o poziomie ówczesnego kształcenia. Wniosek ten potwierdza również analiza omawianego zbioru (2009, s. 411).

Po bardzo ogólnej prezentacji księgozbioru ks. Popiela można stwierdzić, że zgromadzone woluminy były wynikiem obranej przez późniejszego arcybiskupa drogi życiowej i odzwierciedlały jego zainteresowania badawcze i dydaktyczne. Książki były wykorzystywane w posłudze liturgicznej, pracy duszpasterskiej i administracyjnej. Były również świadectwem patrioty, gromadzącego wydawnictwa dotyczące Polski i języka polskiego (Chamera-Nowak, 2015, s. 11).

Wykorzystanie księgozbioru w *opus vitae* biskupa

Działalność piśmiennicza biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej, a następnie arcybiskupa warszawskiego zaprezentowano w opracowaniach Waldemara Firleja (2002, s. 136–139) i Ryszarda Żmudy (1982, s. 414–417). Wynotowano

tam głównie listy pasterskie oraz skierowane do poszczególnych grup społecznych.

Będąc biskupem kujawsko-kaliskim Wincenty Popiel opublikował pracę *Żywot zbawiciela świata Pana naszego Jezusa Chrystusa spisany wedle czterech ewangelistów* (pierwsze wydanie Kraków 1877, kolejne: Warszawa 1881, Grudziądz 1894, Lublin 1907). Zawarte w tym podrozdziale analizy przeprowadzono na podstawie wydania grudziądzkiego, które ukazało się drukiem i nakładem Georga Jalkowskiego. W poszczególnych rozdziałach autor odnosił się przede wszystkim do ewangelii św. Jana, Marka, Mateusza i Łukasza. Z fragmentów pozabiblijnych korzystał przy pisaniu części zatytułowanych *Obrok duchowny*. Mogły one służyć kapłanom w przygotowaniach kazań lub w rozmyślaniach duchowych. Odnajdujemy wśród nich także takie publikacje, jak: ks. Ignacego Hołowińskiego: *Pielgrzymka do Ziemi Świętej* (wyd. 2, Petersburg 1853) (Popiel, 1894, s. 27, 82, 84, 95, 237, 281, 396, 572) i *Dzieciatko Jezus* (Wilno 1846) (Tamże, s. 56–58), Piotra Skargi: *Żyoty Świętych* (Tamże, s. 38, 53) oraz *Kazania* (Tamże, s. 107, 110, 122, 163, 348, 600), *Psalterz Dawida* Jana Kochanowskiego (Tamże, s. 42) czy kazania Jakuba Wujka (Tamże, s. 543, 559, 569), ks. Stanisława Choloniewskiego *Jak zabezpieczyć sobie zbawienie w stanie małżeńskim?* (Wilno 1847) (Tamże, s. 62), Karola Antoniewicza *Poselstwo aniołka w niebie do matki na ziemi* (Kraków 1870) (Tamże, s. 67).

Z prac bezpośrednio odnoszących się do życia Jezusa Chrystusa odnotowano *Żywot Pana Naszego Jezusa Chrystusa* Fryderyka Leopolda Stolberga (Warszawa 1857) (Tamże, s. 261) czy *Rozmyślenia o męce Chrystusa* Pana Hieronima Kajsiwicza (Tamże, s. 495, 558), *O naśladowaniu Chrystusa* (Tamże, s. 130, 611), św. Alfonsa Liguori *Jak kochać Jezusa* (Warszawa 1867) (Tamże, s. 183). Ponadto autor przytacza pisma św. Augustyna (Tamże, s. 64, 184), św. Cypriana, św. Ireneusza (Tamże, s. 346) i św. Ambrożego (Tamże, s. 252). W niektórych partiach pracy cytuje również Brewiarz Rzymski, Rytuał Rzymski i postanowienia Soboru Trydenckiego (Tamże, s. 225, 362, 478).

Z prac obcojęzycznych przytacza tylko dwie publikacje wydane w języku francuskim: Jeana Crassetta *Le Chrétien en solitude* (Paryż 1729) (Tamże, s. 372, 606) oraz edycję dzieła Johannesusa Busaeusa *Enchiridion piarum meditationum de Christi vita et passione* (m.in. Kolonia 1661) (Tamże, s. 199, 479, 208).

Porównując powyższy spis z zawartością księgozbioru i jego wielojęzycznością moglibyśmy stwierdzić, że zgromadzony zasób został wykorzystany jedynie w małym procencie. W kolekcji arcybiskupa Popiela odnajdziemy przecież przynajmniej 15 edycji Biblii od XVI do XIX wieku, pisma świętych, prace L. Stolberga, P. Skargi, I. Hołowińskiego, K. Antoniewicza i innych. W celu wnioskowania o poziomie naukowości publikacji wydanej po raz pierwszy w 1877 r. należałoby jednak prześledzić prace naukowe wydawane

w drugiej połowie XIX wieku oraz sposoby sporządzania przypisów, które były i nadal są zależne od autora i jego techniki pracy naukowej, środowiska naukowego i przeanalizowanych prac (Żbikowska-Migoń, 2009, s. 179–181). Sama praca Popiela była pozytywnie oceniana przez ówczesne środowisko duchowieństwa polskiego, o czym świadczą jej cztery wydania oraz uwagi w jego biogramach (Filochowski, 1888, s. 811).

Dalsze losy księgozbioru

W świetle zapisu notarialnego księgozbiór aż do samej śmierci znajdował się w posiadaniu właściciela, czyli arcybiskupa Popiela, a następnie w 1912 r. został przejęty przez Konstantego Popiela (dziedzica rodzinnego majątku w Czaplach Wielkich), zgodnie ze spisana w 1880 r. umową. Ślady zbiorów kupującego prowadzą do Biblioteki Gdańskiej PAN, gdzie przechowywany jest m.in. „Inwentarz starodruków biblioteki Konstantego Popiela” w układzie według sześciu szaf (Pszczółkowska, 2007/2008, s. 54–55)¹⁰. Wzmianki na temat archiwaliów rodzinnych, w tym Pawła i Eustachego Popiela, można znaleźć jeszcze w Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Kielcach (Kamolowa & Sieniatecka, 2003, s. 49, 65, 87, 98, 101, 227). Przytoczone tu informacje mogą stać się podstawą do prowadzenia dalszych badań nad losami księgozbioru arcybiskupa.

W trakcie urzędowania w stolicy diecezji kujawsko-kaliskiej biskup Popiel sukcesywnie przekazywał książki do miejscowego seminarium duchownego. Książki zidentyfikowano dzięki odnotowaniu proveniencji w inwentarzach XIX-wiecznych przez ówczesnego bibliotekarza, ks. S. Chodyńskiego, w 1880 roku. Z tego czasu pochodzi jedyny zachowany tom katalogu rzeczowego, zatytułowany *Pismo Święte*. W dwóch miejscach odnotowano „JW. X Bp Wincenty Popiel 1880” oraz „od JW bpa Winc. Popiela 1878”. Są to prace z komentarzami do Apokalipsy św. Jana oraz do Listów św. Pawła do Filipian, wydane odpowiednio w języku francuskim i łacińskim w Paryżu w 1840 r. oraz Louvain w 1852 roku. Te ostatnie pochodzą zapewne z okresu studiów. Poza tymi dwiema pozycjami większe skupisko opisów bibliograficznych książek po arcybiskupie Popielu odnaleziono w kolejnym inwentarzu seminaryjnym, a mianowicie *Catalogus Librorum Bibliothecae Seminarii Wladislaw[iensis]*¹¹, który został zapoczątkowany przez wspomnianego Chodyńskiego. Zachował

¹⁰ Pragnę w tym miejscu podziękować dr Urszuli Paszkiewicz za wręcz detektywistyczne poszukiwania śladów dawnych księgozbiorów prywatnych i za wskazówki bibliograficzne.

¹¹ BSW1 (archiwum), bez sygn.: *Catalogus Librorum Bibliothecae Seminarii Wladislaw[iensis]*, t. 1–5, [Włocławek] ok. 1890–po 1919.

się spis zawartości biblioteki w pięciu tomach, obejmuje on numerację: t. 1: 1–1978, t. 2: 1979–4065, t. 3: 4066–7216, t. 4: 7217–10623 i t. 5: 10624–13210, co nie wyczerpywało jej zasobności, ponieważ ówcześni jej opiekunowie szacowali jej zbiór od 50 tys. do 100 tys. woluminów.

W omawianym spisie proveniencje były notowane jedynie w czterech pierwszych tomach. Odnaleziono 67 pozycji przekazanych bibliotece seminaryjnej przez biskupa Popieła. Niestety nie wiadomo, kiedy podarowano te prace, można jedynie wysunąć przypuszczenie, że był to moment porządkowania księgozbioru przed spisem notarialnym. Wśród nich odnotowano jeden druk XVI-wieczny, trzy pochodzące z XVIII wieku, a reszta to druki XIX-wieczne z lat 1801–1879 (najwięcej z trzeciej i piątej dekady, odpowiednio 18 i 15 pozycji), czyli nie wykraczają one poza rok 1880. Zasób stanowiły głównie pozycje w językach: francuskim (27), włoskim (16), niemieckim (14), łacińskim (6), polskim (3), angielskim (1). W języku polskim do biblioteki seminaryjnej trafiło dzieło Joachima Lelewela *Bibliograficznych ksiąg dwoje* (2 t., Wilno 1823). Poza tą pracą bibliologiczną Popiel darował jeszcze *Notice historique sur les Bibliothèques des Hébreux* Honore Grippe (Belley 1835). Tematyka książek oscylowała wokół historii, liturgiki, dominowały opisy podróży np. do Italii i Sycylii, Hiszpanii, Armenii czy poszczególnych miejscowości np. Neapolu, Rzymu.

Podsumowanie

Po powrocie z zesłania arcybiskup Wincenty Popiel był wielokrotnie krytykowany za politykę uległości wobec zaborcy rosyjskiego. W 1900 r. poparł antypolskie czasopismo „Oświata”, zawierające rozbudowany dział religijno-moralny. Podobnie było w przypadku tytułów „Gazeta Świąteczna” czy „Zorza”. Nie zostało to pozytywnie ocenione przez polską inteligencję i resztę społeczeństwa (Kraśnińska, 2010, s. 58). Szczególnie negatywnie odbierano nawoływanie do zaniechania strajku szkolnego w 1905 r. (Popiel, 1905a; Tenże, 1905b), na co młodzież warszawska odpowiedziała w piśmie *Do jego ekscelencji Wincentego Chościaka Popieła Arcybiskupa Warszawskiego* (1906), prosząc, aby nie wizytował on szkół średnich, w których wprowadzono język polski dzięki działaniom młodzieży. We wspomnieniach bliskich odnajdujemy próby wytłumaczenia decyzji Popieła, jednakże on sam nie doczekał się należytej oceny historycznej.

Materiał zaprezentowany w artykule pozwolił na przybliżenie zamiłowań bibliofilskich katolickiego duchownego z XIX i początków XX wieku. Obcowanie z książką i pracą naukową zarysowano na podstawie korespondencji i spisanych wspomnień, z kolei inwentarz księgozbioru umożliwia zapoznanie

się z treścią zgromadzonych woluminów. Analiza korespondencji i pamiętników uświadomiła, że ks. Popiel poszukiwał spokoju i pociechy w księgach, a szczególnie w podarowanej przez biskupa Łętowskiego *O naśladowaniu Chrystusa*. Ze względu na ogólny zarys niektórych zagadnień na zakończenie postanowiono sformułować postulat badawczy, jakim jest szczegółowe opracowanie księgozbioru wraz z edycją źródłową inwentarza, na tle pasji bibliofilskich nie tylko samego arcybiskupa, ale całej rodziny Popielów.

Bibliografia

- Bar, Joachim Roman (1981). *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*. T. 2. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Bednarska-Ruszajowa, Krystyna (1990). Metoda bibliograficzna i jej zastosowanie. W: M. Kocójowa (red.), *Z problemów metodologii i dydaktyki bibliotekoznawstwa i informacji naukowej* (s. 37–54). Kraków: nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bednarska-Ruszajowa, Krystyna (2003). *Biblioteki i książki w pamiętnikach polskich XVIII–XX wieku. Rekonesans badawczy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bender, Ryszard & Galka, Andrzej (1983). Popiel (Chościak) Wincenty Teofil (1825–1912), arcybiskup warszawski. W: E. Rostworowski (red.), *Polski słownik biograficzny*. T. 27 (s. 580–582). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bieńkowska, Barbara (1989). Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad dziejami czytelnictwa. *Studia o Książce*, 18, 65–76.
- Chamera-Nowak, Agnieszka (2015). *Biblioteka, której nie ma... Andrzej Edward Koźmian i jego książki*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Chamerska, Halina (1977). Akta hipoteczne i notarialne jako źródła badań nad księgozbiorem prywatnymi XIX–XX wieku (zagadnienia metodologiczne). *Z Badań nad Polskimi Księgozbioremami Historycznymi*, 3, 5–22.
- Chelmicki, Ludwik & Uramowska, Joanna (2012). Książd pralut Chelmicki herbu Nałęcz – wybitny mowca, działacz społeczny, polityk i wydawca. *Rocznik Dobrzyński*, 5, 142–151.
- Chelmicki, Zygmunt (1883). *Nasi nowi biskupi*. Warszawa: s.n.
- Chwalewik, Edward (1926). *Zbiory polskie*. T. 1. Warszawa: Wydaw. J. Mortkowicza.
- Do jego ekscelencji Wincentego Chościaka Popiela Arcybiskupa Warszawskiego* (1906). Warszawa: s.n.
- Dwudziestopięciocielecie J.E. arcybiskupa warszawskiego Chościak Popiela (1908). *Biblioteka Warszawska*, 68, 3, 594–595.
- Dymmel, Anna (2004). Akta notarialne w badaniach bibliologa. W: S. Piątkowski & K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku* (s. 27–36). Lublin: Zakład Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
- Dymmel, Anna (2007). Akta notarialne w warsztacie badań bibliologicznych. W: D. Kuźmina (red.), *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych* (s. 46–59). Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

Książka w życiu arcybiskupa...

- Dymmel, Anna (2006). Lubelscy notariusze pierwszej połowy XIX wieku w świecie książek. W: S. Piątkowski & K. Skupieński (red.), *Notariat na ziemiach polskich w XIX–XX wieku* (s. 53–61). Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe.
- F[ilochowski], Roch (1888). Życiorys arcybiskupa. *Przegląd Katolicki*, 26, 51, 801–816.
- Firlej, Waldemar (2002). Popiel Chościak Wincenty Teofil. W: D. Krześniak-Firlej, W. Firlej, A. Kaleta (oprac.), *Bibliografia piśmiennictwa profesorów seminarium kieleckiego 1727–2001. Księga jubileuszowa* (s. 136–139). Kielce: „Jedność”.
- Honor pasterza ludu* (1907). [Krytyka uległości Popiela wobec zaborcy]. *Teka*, 4/5, 142.
- Iwańska-Cieślik, Bernardeta (2013). *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*. Bydgoszcz: Wydaw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Iwańska-Cieślik, Bernardeta (2014). Księgozbiór biblioteki seminarialnej we Włocławku w świetle katalogu z 1825 r. Cz. 1: Inkunabuly i druki XVI-wieczne. W: Z. Kropidłowski, D. Spychała (red.), *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek: stan badań za lata 2010–2013* (s. 151–176). Bydgoszcz: Wydaw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Januszek, Stanisław (1968). Dzieje księgarstwa w Kielcach w latach 1826–1939. *Roczniki Biblioteczne*, 12, 237–298.
- Kamolowa, Danuta & Sienatecka, Teresa (oprac.) (2003). *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Katalog rozumowany wydawnictw „Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich”* (1910). Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Kłopotowski, Ignacy (1912). *Arcybiskup metropolita warszawski Wincenty Chościak Popiel*. Warszawa: s.n.
- Korrespondencje (1871). *Tydzień Polityczny, Naukowy, Literacki i Artystyczny*, 15, 118–120.
- Kraśnińska, Izabela (2010). Biblioteki rosyjskie w Królestwie Polskim w latach 1864–1915. W: Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak (red.), *Z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2007–2010* (s. 47–60). Bydgoszcz: Wydaw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kujawski, Witold (2011). *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydaw. Duszpasterstwa Rolników.
- Kujawski, Witold (2005). Popiel Chościak Wincenty Teofil. W: S. Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny*. T. 3 (s. 134–136). Włocławek: Lega Oficyna Wydawnicza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.
- L. L. (1913). Popiel Wincenty Teofil. W: S. Galla i in. (red), *Podręczna encyklopedia kościelna*. T. 31–32 (s. 328–329). Warszawa: G. Gebethner.
- Lechicki, Czesław (1986). Kłopotowski Ignacy. W: I. Treichel (red.), *Słownik pracowników książki polskiej. Supplement I* (s. 95–96). Warszawa-Lódź: Państwowe Wydaw. Naukowe.
- Lewandowski, Dariusz (2002). Regotyzacja katedry we Włocławku w końcu XIX wieku. *Studia Włocławskie*, 5, 366–378.
- Łętowski, Ludwik (1952). *Wspomnienia pamiątkarskie*, oprac. H. Barycz. Wrocław: Wydaw. Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich.
- Mroziński, Andrzej (1981). Ksiądz Zygmunt Chelmiński (1851–1922). *Collectanea Theologica* 51, 1, 49–68.

Bernardeta Iwańska-Cieślik

- N[owodworski], Michał (1894). Popiel Wincenty Teofil. W: *Encyklopedia kościelna*. T. 20 (s. 436–437). Warszawa: s.n.
- Pawłowicz, Weronika (2009). *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Pleszczyński, Adolf (1907). *Dzieje Akademii Duchownej rzymsko-katolickiej warszawskiej*. Warszawa: Nakł. B. Wychowanków Akademii Duchownej Warszawskiej.
- Popiel, Paweł (1927). *Pamiętniki Pawła Popiela (1807–1892)*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Popiel, Paweł (1936). *Rodzina Popielów herbu Sulima z przydomkiem Chościak*. Rys historyczny. Kraków: nakładem rodziny.
- Popiel, Wincenty (1905a). *Arcybiskup warszawski do ludu polskiego!* [Inc.:] *Do ciebie ludu polski, ludu ukochany, zwracam pasterskie słowo moje*. b.m. 1905.
- Popiel, Wincenty (1905b). *Arcybiskup Warszawski do rodziców polskich*. Warszawa 1905.
- Popiel, Wincenty (1913). *Listy z młodości ks. Wincentego Popiela 1847–1853*. Kraków: nakładem rodziny.
- Popiel, Wincenty (1915). *Pamiętniki ks. Wincentego Chościak-Popiela*. T. 1–2. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska.
- Popiel, Wincenty (1894). *Żywot zbawiciela świata Pana naszego Jezusa Chrystusa spisany wedle czterech ewangelistów*. Grudziądz: druk. i nakł. Georga Jalkowskiego.
- Pszczółkowska, Lidia (2007/2008). „Indeks Librorum” i rękopiśmienne inwentarze bibliotek prywatnych w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN. *Rocznik Gdański*, 67/68, 33–57.
- Rulka, Kazimierz (1994). Księgozbiory profesorów Włocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej. W: J. Bagrowicz (red.), *W służbie Kościołowi i nauce. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi*. Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Rulka, Kazimierz (1999). Księgozbiór ks. Jana Adameckiego teologa i bibliotekarza włocławskiego. *Studia Włocławskie*, 2, 377–404.
- Rulka, Kazimierz (2000). Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. *Studia Włocławskie*, 3, 418–438.
- Skrzyniarz, Ryszard (2011). Popiel Wincenty. W: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*. T. 15 (szp. 1417). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Szlagowski, Alojzy (1912). *Mowa żałobna wypowiedziana podczas uroczystości pogrzebowych w architekturze warszawskiej dnia 12 grudnia 1912 r. nad zwłokami śp. Ks. Wincentego Chościak Popiela arcybiskupa metropolity warszawskiego*. Warszawa: s.n.
- Szlagowski, Alojzy (1899). *Ostatnie pięćdziesiątce. Mowa wygłoszona w seminarium warszawskim z okazji 50-lecia jubileuszu J.E. ks. Wincentego Teofila Chościak Popiela arcybiskupa warszawskiego*. Warszawa: Wydaw. „Kroniki Rodzinnej”.
- Tarnowski, Stanisław (1913). *X. Wincenty Chościak Popiel arcybiskup warszawski. Wspomnienia pośmiertne*. Kraków: s.n.
- Wieteska, Józef (1968). Sylwetki arcybiskupów metropolitów warszawskich. *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie*, 50, 264–267.

Książka w życiu arcybiskupa...

- [Wilk, Karol] (1938). Wincenty Chościak Popiel. W: K. Wilk (red.), *Gwiazdy katolickiej Polski*. T. 2 (s. 121–139). Mikołów: K. Miarka.
- Wysocki, Jan (1985), Chelmiński Zygmunt. W: R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*. T. 3 (szp. 113). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Żbikowska-Migoń, Anna (2009). O potrzebie badań nad kształtem edytorskim polskiej książki naukowej XVIII–XIX wieku z perspektywy funkcjonalności publikacji. W: D. Degen, M. Fedorowicz (red.), *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej. Na marginesie trzydziestolecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii UMK w Toruniu* (s. 165–186). Toruń: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Żmuda, Ryszard (1982), Popiel Chościak Wincenty Teofil. W: H. E. Wyczawski (red.), *Słownik polskich teologów katolickich*. T. 3 (s. 414–417). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

A book in life of the archbishop Wincenty Teofil Chościak-Popiel (1825–1912)

ABSTRACT: Warsaw Archbishop Vincent Teofil Chosciak-Popiel left numerous traces of contact with the reading in the correspondence from the years 1846–1853 and in the memoirs published for the period from 1862 to 1875. That is, until taking the bishopric of the Kujawy and Kalisz. Also the notary act of Julian Samkowski preserved inventory of bishop's private library, which included 2198 works in 4170 volumes and it was written at the time of sale of the library in 1880 to Konstanty Popiel. Multifaceted material will be used to analyze personal commitment to book of this significant person in the 19th and early 20th century.

KEYWORDS: private collections, Polish clergy, correspondence, diaries, catalogs